

شهرستانکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
گزارشی از کتاب
رتال جامع علوم انسانی

تحلیلی بر نیایش‌ها و نفرین‌های عاشورایی

هاجر خاتون قلمی

سیدعباس رضوی، تحلیلی بر
نیایش‌ها و نغمین‌های عاشورایی،
با همکاری مهدی طرازنده و محمد
صحتی سردوری، با نظارت علی
باقری‌فر، تهران: انتشارات مؤسسه
دین‌پژوهی بشری، ۱۳۸۸.

نگارنده در پیش‌گفتار می‌گوید دعاهای پیامبر (ص) و امامان
معصوم (ع)، جوشش ظریف‌ترین اندیشه و لطیف‌ترین احساس
آن جان‌های پاک است. در این دعاها، عمیق‌ترین تعبیر و
ستایش و سپاس‌ها درباره ذات و صفات خداوند، رابطه خدا با
انسان و جهان، رازهای خلقت و تدبیر هستی نهفته است. آنان به
زبان دعا، خلوت خود، زیباترین راز و نیازهای عاشقانه یک بنده
خالص دل سوخته و هدایت‌خواه را ترسیم کرده‌اند.
نکته‌های نغزی که در ادعیه یافت می‌شود، عمیق‌تر و
بیش‌تر از درس‌ها و خطبه‌های رسمی ائمه است.
از افق دیگر، دعا، ارزش‌ها، حدود و مرزهای دین و دستورات
شریعت و مکتب را می‌آموزد.
در حوزه‌های دیگر، نیایش‌های ائمه، اعلام شعرا،
مسئولیت‌ها، راهنمای سیاست اداره اجتماع و راهنمای عمل
است.

این مجموعه در بردارنده نیایش‌ها و ذکرهای امام حسین (ع)
و یاران او در جریان سفر به کربلا است. بخش مهم آن، دعاهای
خود امام و برخی دیگر دعاهایی است که در حضور امام حسین و
امام سجاد (ع) انجام گرفته و تقریر^۲ امام است.
در لابلای این دعاها، افشاگری علیه سیاست امویان، علل
و فلسفه ضرورت قیام علیه آنان، رمزگشایی از هدف‌های نهضت
کربلا، پاسخ به شبهه‌ها و ابهام‌های این حرکت الهی و برخی
احکام شریعت مشاهده می‌شود.

پای خون حسین (ع) که به میان آید، همه چیز دیگرگون
شود. طرح کربلا گویا برای تغییر دادن سرنوشت زمین است.
تولد عاشورا از لحظه‌ای آغاز شد که حسین بن علی (ع)
به همراه تمامی خانواده و یاران خویش از مدینه خارج شد و به
سمت مکه درآمد. این واقعه، هفت ماه پیش وقت نگرفت؛ از
روزهای آخر ماه رجب سال ۶۰ تا ماه صفر سال ۶۱ معاویه در
ماه رجب سال ۶۰ درگذشت و پسرش یزید با زمینه‌سازی‌هایی
که کرده بود، به جای او نشست. پیش از این، امام حسن (ع)
در صلح‌نامه شرط کرده بود که معاویه کسی را جانشین خود
نکند. معاویه شرط‌های صلح را زیر پا گذاشت و برای یزید بیعت
گرفت. یزید از والی مدینه خواست که از حسین (ع) بیعت بگیرد،
امام موضع واحدی اتخاذ کرد و بر سر آن ایستاد و...
حسین در واقعه عاشورا هیچ گفته‌ای را ناگفته باقی
نگذاشت.

نیایش، بخش عمده‌ای از سفرنامه کربلا است و آن چه در
این سفرنامه بیش موج می‌زند، فریاد بیدارگری و بیدارباش است؛
فریاد به وقت بیدار شدن و به راه افتادن!
هستم اگر می‌روم، گر نروم نیستم
خوش باشد به دل نگرستن این فریاد و به جان شنیدن آن.

درآمد

انسان به هر میزان که شناخت کامل‌تری از حقیقت وجود
خود بیابد، از نردبان معرفت حق بالاتر می‌رود، و به هر میزان که
شناخت او از کمال مطلق افزایش یابد، به همان میزان شناخت
او نسبت به فقر و ناتوانی خویش افزوده می‌شود، و به همین
مقیاس خود را نیازمندتر می‌بیند، و هر چقدر بیشتر احساس نیاز
کند، زیادت دست به دعا و نیایش برمی‌دارد، تا جایی که «خود»
را هیچ و «او» را همه چیز می‌بیند و از رهگذر پیوند این هیچ و
آن همه چیز، سرآمد همگان می‌گردد و بر صدر می‌نشیند.
آن چه در این کتاب آمده، بیان گر پرتوی از عظمت
شخصیت اباعبدالله الحسین (ع) و اهل بیت و یاران شفیق آن
حضرت، در چهره نیایش‌ها و مناجات‌های آن بزرگواران در
جریان سفر کربلا است.

نگارنده در سرآغاز انتساب یکایک نیایش‌های موجود در
این کتاب و تعبیری که در آن به کار رفته را خالی از تسامح در
ادله سنن نمی‌داند، در عین حال نمی‌توان تمامی آن را مخدوش
دانست و زیر سؤال برد. پژوهش‌گران این اثر تلاش نمودند تا
با مراجعه به اکثر منابع قابل دسترس، به گردآوری نیایش‌های
موجود بپردازند.
کتاب شامل یک سرآغاز و پیش‌گفتار و دو بخش است.

عمر سعد؛ دعای مسلم و حبیب درباره یکدیگر و ...
گفتنی است نگارنده در بخش اول، فقط به بیان و گزارش
این نیایش‌ها پرداخته است. و توضیح و تحلیلی درباره آن نیورده
است.

تحلیلی بر ذکرها و نیایش‌های امام حسین (ع) و یاران در جریان کربلا

این بخش در ده فصل سامان یافته است.

شیران روز و راهبان شب

ز اولیاء اهل دعا خود دیگرند

که همی دوزند و گاهی می‌درند

نگارنده در این فصل به توضیح اشتیاق و دردمندی امام (ع)
و یارانش و شیفتگی آنان به ستایش و تمجید خداوند می‌پردازد.
نگارنده به این اشاره می‌کند که بخش عظیمی از فرصت‌های
امام به نماز و دعا و نیایش سپری می‌شد. و گزارش‌هایی را از
دعا و نیایش امام (ع) و یارانش در تاسوعا و روز عاشورا می‌آورد.

باورها و عقاید

این فصل شامل باورها و عقایدی است که در دعاها و
نیایش‌های امام (ع) و خاندان و یارانش مشاهده می‌شود. این
باورها عبارتند از: ۱. توحید و یکتاپرستی؛^۱ امام در سخنرانی‌ها
و نیایش‌های در طول سفر به کربلا به ابراز و بیان باور خود
به توحید پرداخته تا علاوه بر بیان باورهای خود و تبلیغ آن،
راه تکفیر امویان را بر خود ببندد و اتهام خارجی‌گری بر شیعیان
خود سدّ سازد.

۲. اسماء و صفات خداوند در نیایش‌های امام (ع) و یارانش؛^۲
این بخش را نگارنده به شمارش و شرح پاره‌ای از صفات ذات
و صفات فعل خداوند، که بر زبان امام (ع) و یارانش در جریان
کربلا جاری شده است، می‌پردازد. برخی از این صفات بدین
قرارند: احکم الحاکمین، ارحم الراحمین، الاعز الاعظم، الاول
والاخر، باری الخلاق اجمعین، التواب الرحیم، جبار، ذوالجلال
والاکرام، جلیل، حسن البلاء، حی و حلیم، خالق الخلق، خالق
الاشجار، خیر الحاکمین، خ^۳یر الماکرین، دیان، ذکور اذا ذکرت
و ...

۳. نبوت و سالت پیامبر (ص)؛^۴ ابراز باور به پیامبر اکرم (ص)
و ویژگی خاتم پیامبران از نکات برجسته در نیایش‌های امام
حسین (ع) و یاران ایشان است. این موضوع در نیایش‌های
امام (ع) به تعبیرهای گوناگون آمده است: ۳-۱. شهادت به

نیایش‌ها و نفرین‌های عاشورایی

این بخش شامل سه فصل است: فصل اول؛ مناجات‌ها و
نیایش‌های امام حسین (ع)؛ فصل دوم؛ نیایش‌های اهل بیت و
بنی‌هاشم؛ فصل سوم؛ نیایش‌های یاران امام حسین (ع).
در فصل اول نگارنده مناجات‌ها و نیایش‌های امام حسین (ع)
را با عناوین ذیل گزارش می‌دهد:^۵

وصیت امام حسین (ع) به برادش محمد حنیفه؛ دعا در
مجلس ولیدین عتبه؛ استرجاع امام پس از شنیدن خبر مرگ
معاویه؛ استرجاع پس از شنیدن حکومت یزید؛ نفرین بر یزید و
اهل مدینه؛ گزارش امام از لعنت رسول خدا (ص) بر مروان بن
حکم؛ دعا در آرامگاه رسول خدا (ص)؛ دعا برای محمد بن حنیفه،
قبل از ترک مدینه؛ دعا هنگام خروج از مدینه به سوی مکه؛ دعا
برای برکت چاه؛ استرجاع در گفت‌وگو با ابن عباس؛ دعا برای
عمر بن حرث؛ طلب جزای خیر برای نصیحت‌کنندگان؛ ذکر و
دعای امام در نامه به مؤمنان کوفی؛ دعای امام در نامه به مردم
بصره؛ دعای امام برای فرماندار مکه؛ دعا برای یزید بن مسعود
بصری؛ خطبه امام هنگام خروج از مکه؛ ذکر و دعا بعد از رفتن
از قصر بنی مقاتل؛ حمد و دعا در نامه امام به مردم کوفه؛ دعا
برای طرم‌بن عدی؛ سپاس نعمت‌های خدا در دیدار با فرزندق؛
استرجاع و طلب رحمت پس از شنیدن خبر شهادت هانی و
مسلم؛ دعا برای گزارش‌دهندگان شهادت مسلم و هانی؛ دعا
برای شیعیان و ...

در فصل دوم، نگارنده به بیان و گزارش نیایش‌های اهل
بیت و بنی‌هاشم می‌پردازد:^۶

دعای مسلم بن عقیل برای طوعه؛ سپاس مسلم بن عقیل
پیش از شهادت؛ درخواست مجازات پیمان‌شکنان؛ نیایش
عباس بن علی در کربلا؛ دعای ابوبکر بن علی در جنگ؛ دعای
علی اکبر درباره حر؛ شکوای محمد بن عبدالله بن جعفر به هنگام
نبرد؛ نفرین عبدالله بن مسلم؛ نیایش زینب (س) در قتلگاه؛ نیایش
زینب (س) در کربلا؛ نفرین زینب (س) بر مردی از غارت‌گران؛
دعای امام سجاد (ع) برای حمید بن مسلم و ...
فصل سوم شامل گزارشی از نیایش‌های یاران امام
حسین (ع) است:^۷

دعای سه تن از سران کوفه به امام (ع)؛ دعای قیس بن
مسهر صیداوی در اسارت؛ دعای همسر عبدالله بن عمیر؛ دعای
همسر زهیر برای شوهرش؛ سپاس خدا به خاطر توفیق شهادت
در کنار امام (ع)؛ اعلام بی‌زاری بریر از دشمنان اهل بیت (ع)؛
دعای حرّ بعد از خطبه روشن‌گرانه امام (ع)؛ نفرین حرّ به لشکر

رسالت پیامبر(ص)؛ ۳-۲. ستایش پیامبر(ص)؛ ۳-۳. صلوات بر پیامبر(ص)؛ ۳-۴. خلق و خوی پیامبر(ص)

۴. امامت و ولایت؛^۱ به اعتقاد شیعه، امامت از اصول اسلام و ارکان دین است. تنازعات سیاسی پس از درگذشت پیامبر(ص) سبب شد اهل بیت از مرجعیت سیاسی جامعه کنار گذاشته شوند. افرادی که در کربلا به یاری امام(ع) برخاستند و به شهادت رسیدند از کسانی بودند که امامت را تنها حق علی(ع) و فرزنداناش می دانستند. خود امام حسین(ع) نیز در خطبه‌های فراوانی از مردم خواست حق را به اهلش بسپارند و او را یاری کنند. این بخش شامل مطالب ذیل است:

۱-۴. ولایت علی(ع) در نیایش امام حسین(ع) و فرزندش؛ ۲-۴. امامت علی(ع) در نیایش فاطمه صغری؛ ۳-۴. شهادت بربرین خضیر به امامت علی(ع)؛ ۴-۴. تبیین جایگاه عترت پیامبر(ص)؛ ۴-۵. جایگاه اهل بیت(ع) در نیایش یاران امام(ع)؛ ۴-۶. عصمت اهل بیت(ع)؛ ۴-۷. صلوات بر پیامبر(ص) و آل او؛ ۴-۸. سفارش امام سجاد(ع) به پیروی اهل بیت(ع)؛ ۴-۴. مهلویت.^{۱۱}

۵. معاد و رستاخیز؛ مسئله مرگ و رستاخیز، حساب و کتاب، بهشت و دوزخ از موضوعات بنیادین نیایش‌های امام(ع) و یاران اوست.^{۱۲}

پناه بردن به خدا

این فصل به گزارش‌هایی از جاری کردن ذکر استعاذه از زبان امام(ع) و خاندان و یارانش در موقعیت‌های مختلف اختصاص دارد.^{۱۳}

بیان خصلت‌های ارزشی و معنوی دعا

نگارنده در این بخش، خصلت‌های ارزشی و معنوی را برمی‌شمرد و به تبیین آن‌ها در نیایش‌های امام(ع) و یارانش می‌پردازد: ۱. اخلاص؛ ۲. تسلیم و رضا؛ ۳. توکل؛ ۴. شکر نعمت.^{۱۴}

هدف‌ها و آرمان‌ها

این هدف‌ها و آرمان‌ها عبارتند از: ۱. پاسداری از کیان اسلام و سنت پیامبر(ص)؛^{۱۵} امام حسین(ع) به عنوان پاسدار شریعت و حافظ کتاب خدا و سنت پیامبر(ص) نمی‌توانست نظاره‌گر دین‌ستیزی‌ها و حرمت‌شکنی‌ها باشد. و جز قیام چاره دیگری نداشت. شهادت امام(ع) و خیل زیادی از برجستگان خاندان و صحابه می‌توانست وجدان خفته و غفلت‌زده عده‌ای

را بیدار کند.

۲. امر به معروف و نهی از منکر؛^{۱۶} امام(ع) پیش از خروج از مدینه به زیارت آرامگاه پیامبر(ص) رفت و در کنار مزار رسول خدا(ص) فرمود: «اللهم انی احب المعروف و انکر المنکر...»^{۱۷} امام حسین(ع) بارها تأکید کرده است که برای امر به معروف و نهی از منکر قیام کرده و زبان به اعتراض گشوده است.^{۱۸}

۳. آرزوی شهادت در راه خدا؛^{۱۹} امام(ع) و یارانش پیوسته در دعاهای خود از خداوند مرگ سرخ طلب می‌کردند. نگارنده در این بخش به نمونه‌هایی از این نیایش‌ها اشاره می‌کند.

نیازها و درخواست‌ها

۱. هدایت و راه‌یابی؛ امام حسین(ع) و یارانش در نیایش‌های خود از خداوند می‌خواستند بر آگاهی و شناخت و بصیرت آنان بیافزاید و راه میانه و درست را که همان راه پیامبر(ص) است به آنان نشان دهد. و فتنه‌انگیزی‌ها و وسوسه‌های شیاطین نتواند آنان را از تصمیم‌گیری دست باز دارد.^{۲۰}

۲. استغفار و توبه؛ حسین(ع) و یارانش کارها و تلاش‌های خود را در پیشگاه حضرت دوست اندک شمرده و از کوتاهی و قصور و تقصیرهایی که در مسیر حرکت به سوی خدا برایشان پیش آمده و می‌آید، از خداوند آمرزش می‌طلبند.^{۲۱}

۳. رسیدن به جایگاه شاکرین؛ امام(ع) در کربلا، خطبه خود را با شکر خدا آغاز می‌کند و یکی از دعاهای حضرت و شهدای کربلا این بود که خداوند آن‌ها را از شاکران قرار دهد.^{۲۲}

۴. خشیت از خدا؛ امام حسین(ع) در پاسخ به عمرو بن سعید در کربلا، از آثار با برکت خوف و خشیت از خداوند یاد کرد و از خداوند خواستار مقام خوف و خشیت شد.^{۲۳}

۵. حُسن عاقبت؛ این بخش به دعاهایی از امام و خاندان و یارانش در موضوع حُسن عاقبت اشاره دارد.^{۲۴}

۶. نجات از ستم‌گران؛ امام حسین(ع) از خداوند می‌خواست او را از سلطه ستم‌کاران نجات دهد و جامعه‌ای بدون ستم و آکنده از عدل و داد و امنیت و آرامش نصیب مؤمنان کند تا در پرتو آن مردم به راحتی زندگی کنند و از رنج خوف و وحشت آسوده باشند.^{۲۵}

۷. درخواست پذیرش عمل؛ در این جا به دعای حضرت زینب(س) در این باره اشاره می‌شود.^{۲۶}

۸. طلب خیر برای شیعیان؛ این بخش به دعاهای امام در موقعیت‌های مختلف در حق شیعیان پرداخته می‌شود.^{۲۷}

۹. طلب رحمت الاهی؛ از درخواست‌های فراوان امام(ع) و یاران در سفر کربلا طلب رحمت از خداوند برای دیگران است.^{۲۸}

۱۰. آرزوی ثواب خدا؛^{۳۶}

۱۱. آرزوی بهشت؛^{۳۷} طلب جزای خیر برای یاران.^{۳۸}

برای اثبات حقانیت از دیگر مباحثی است که در این فصل بدان پرداخته می‌شود.

ذکرها و شعارها

نگارنده در این بخش به بیان ذکرهایی که بر زبان امام(ع) و یارانش جاری بود، و توضیح درباره آن‌ها می‌پردازد: ۱. بسم الله؛^{۳۹} ۲. تکبیر؛^{۴۰} که شامل تکبیر امام(ع) و یاران در منزل شراف، تکبیر همه یاران امام(ع) در صبح عاشورا، تکبیر امام سجاد(ع) و تکبیر جابر بن عبدالله می‌شود؛^{۴۱} ۳. تسبیح خدا؛^{۴۲} انشاء الله و ماشاء الله؛ شهید مطهری در شرح مشیت‌های جاری بر زبان امام حسین(ع) بیان تازه‌ای دارد و آن را مشیت تشریحی می‌شمرد؛ یعنی خواست تشریحی و امر خدا این بود و من مطابق خواست او رفتار می‌کنم؛^{۴۳} لا حول ولا قوة الا بالله؛^{۴۴} الحمد لله؛ که مصادیق آن در دعاهای امام(ع) و یارانش عبارتند از: حمد بر نعمت، حمد بر تشنگی، حمد بر زوال دنیا، حمد نافعین هلال بر نعمت شهادت، حمد و ستایش امام سجاد(ع)، حمد خداوند بر علم لدنی زینب(س)، حمد خداوند بر مصیبت‌های جان‌کاه، سپاس بر استجاب دعا، سپاس‌گزاری زینب(س) از نعمت‌های خداوند، سپاس امّ کلثوم از خداوند، حمد حبیب‌بن مظاهر بر مرگ معاویه، سپاس زهیر از خداوند و .....^{۴۵}

شکوه‌ها

بخشی از مناجات‌های امام و یارانش، اظهار شکوه و درد و رنج خود به درگاه خدا بردن است. نگارنده در این بخش این شکوه‌ها را با ذکر عناوین می‌آورد: شکوه به درگاه خدا از شماتت دشمن، شکایت از فشار دشمن، شکوه امام سجاد(ع) از تفرقه و پراکندگی یاران، شکوه زینب(س) از ستم یزید، شکوه از گسترش گمراهی و نفاق.^{۴۶}

احکام سیاسی، عبادی در نیایش‌های امام و

یاران

این فصل شامل مباحث ذیل است:

زیارت و توسل؛ امام(ع) پیش از کربلا، برای نیایش با خداوند و وداع با جدش به مزار آن حضرت رفت، گریست و از خداوند خواست تا راه و روش مورد رضایت خدا و پیامبر(ص) را به او نشان دهد.^{۴۷} نگارنده در این قسمت برای توسل پیامبر دو پیام ذکر می‌کند و توسل را توضیح می‌دهد.

مبارزه حجاج با پیامبر(ص)؛ اقامه نماز؛ پاس‌داشت مرزهای شریعت؛ مشروعیت مبارزه با حکومت‌های جائر؛ انجام مباحله

تولی و تبری

برائت، جدا کردن صف پیروان علی(ع) از دشمنان کینه‌جوی و در رأس آنان امویان است. تبری امام و یارانش، گاه با واژه تبری و برائت است، گاه با لعن و نفرین و گاه با تعبیر تبّ و ویل ... بیان شده است.

برخی از لعن و نفرین‌های امام(ع) و یارانش، شخصیت‌های ویژه و گاه امت و گروه ستمکار را هدف گرفته است. گاه آثار و پیامد تبری و نفرین‌های امام و یارانش، به سرعت آشکار شده و فرد بدکار و شرور در صحنه کربلا به سزای عمل زشت خود رسیده است و گاه سال‌های درازی بعد از عاشورا، لعن و نفرین مظلومان کربلا به هدف نشسته است.^{۴۸}

نگارنده تبری و بی‌زاری امام(ع) را در قالب‌های مختلف بیان می‌کند: ۱. اعلان تبری و بی‌زاری، که خود شامل: ۱-۱. تبری بریر از پیمان‌شکنی؛ ۱-۲. تولی و تبری نافعین هلال؛ ۱-۳. تبری ابو شعثاء؛ ۱-۴. تبری مستبصر شامی از امویان؛ ۱-۵. تولی و تبری جابر بن عبدالله است. ۲-۱. لعنت و دورباش از رحمت خدا، این مورد نیز شامل: ۲-۱. لعنت بر پیمان‌شکنان؛ ۲-۲. لعنت بر ستم‌کاران؛ ۲-۳. لعنت بر قاتلین زهیر؛ ۲-۴. لعنت بر کشنده علی اکبر(ع)؛ ۲-۵. لعنت بر کشندگان عباس؛ ۲-۶. لعنت بر شمر؛ ۲-۷. لعنت بر ابن زیاد و زید بن ابیه؛ ۲-۸. لعنت بر قاتلان امام حسین(ع)؛ ۲-۹. لعنت بر دشمنان؛ ۲-۱۰. لعنت بر دروغ‌گویان؛ ۲-۱۱. لعنت بر رضایت‌مندان به کشته شدن حسین(ع)؛ ۲-۱۲. لعنت بر امویان؛ ۲-۱۳. گزارش لعنت پیامبر(ص) بر کشندگان امام حسن(ع) و امام حسین(ع) است. ۳. نفرین‌های امام؛ بخشی از تبری امام(ع) درباره مخالفان در قالب نفرین بیان شده است. نکته مهم در این‌جا این است که امام(ع) و یارانش برای تشریح دل و انتقام شخصی برای دیگران آرزوی کیفر نکرده‌اند، بلکه همه نفرین‌ها به دلیل لجاجت و برخورد کینه‌توزانه مخالفان و رویگردانی آنان از دین بوده است.^{۴۹} مصادیق این نفرین‌ها به این شمارند: ۳-۱. نفرین در حق افراد خاص؛ ۳-۲. نفرین بر افراد بازدارنده از آب فرات؛ ۳-۳. نفرین بر مرد کندی؛ ۳-۴. نفرین بر ستم‌کاران؛ ۳-۵. نفرین بر کوفیان پیمان‌شکن؛ ۳-۶. تسلط غلام ثقیف؛ ۳-۷. خشک‌سالی؛ ۳-۸. خواری و ذلت؛ ۳-۹. چشاندن آتش دوزخ به سنگ‌دلان؛ ۳-۱۰. تشنگی روز قیامت. ۴. اجابت نفرین‌های امام(ع) و اهل بیت(ع)؛ ۴-۱. اجابت نفرین‌های امام(ع) درباره

۲. آن‌گاه که پیشوای معصوم، در برابر گفتار یا رفتاری سکوت نماید و آن سخن یا عمل را مورد اعتراض قرار ندهد، از آن به «تقریر امام» تعبیر می‌شود و نشان‌دهنده این است که حداقل چنین فعل یا حرفی ممنوع و مکروه نیست.
۳. سیدعباس رضوی، تحلیلی بر نیایش‌ها و نفرین‌های عاشورایی، با همکاری مهدی طرازنده و محمد صحتی سردوری، با نظارت علی باقری‌فر، تهران: انتشارات مؤسسه دین‌پژوهی بشری، ۱۳۸۸، صص ۲۱-۸۶
۴. همو، صص ۸۷-۱۱۲
۵. همو، ۱۱۳-۱۲۵
۶. همو، ص ۱۳۸
۷. همو، ص ۱۳۷
۸. همو، ص ۱۴۰
۹. همو، ص ۱۸۹
۱۰. همو، ص ۱۹۴
۱۱. همو، ص ۲۱۱
۱۲. همو، ص ۲۱۲
۱۳. همو، صص ۲۲۱-۲۲۷
۱۴. همو، ص ۲۴۰
۱۵. همو، ص ۲۴۱
۱۶. همو، ص ۲۴۳
۱۷. خوارزمی، مقتل الحسین، انتشارات انوار الهدی، قم، ج ۱، ص ۱۸۶
۱۸. سیدعباس رضوی، ص ۲۴۶
۱۹. همو، ۲۵۰-۲۵۴
۲۰. همو، ص ۲۵۶
۲۱. همو، ص ۲۵۹
۲۲. همو، ص ۲۶۲
۲۳. همو، ص ۲۶۳
۲۴. همو، ص ۲۶۴
۲۵. همو، ص ۲۶۵
۲۶. همو، ص ۲۶۶
۲۷. همو، ص ۲۶۸
۲۸. همو، ص ۲۶۹
۲۹. همو، ص ۲۷۵
۳۰. همو، ص ۲۷۶
۳۱. همو، صص ۲۷۸-۲۹۴
۳۲. همو، صص ۲۹۶-۲۹۸
۳۳. همو، صص ۲۹۹-۳۰۲
۳۴. همو، صص ۳۰۳-۳۰۵
۳۵. همو، ص ۳۰۶
۳۶. همو، صص ۳۱۰-۳۱۴
۳۷. همو، صص ۳۱۶-۳۳۱
۳۸. همو، صص ۳۳۳-۳۳۷
۳۹. همو، ص ۳۳۹
۴۰. همو، ص ۳۵۵
۴۱. همو، صص ۳۵۷-۳۶۱
۴۲. همو، ص ۳۷۳
۴۳. همو، صص ۳۹۹-۴۰۱

کوفیان؛ ۲-۴. مجازات ابن سعد؛ ۳-۴. اجابت نفرین امام(ع) درباره محمدبن اشعث؛ ۴-۴. مجازات شمربن ذی‌الجوشن؛ ۵-۴. مجازات شبت‌بن ربیع؛ ۴-۴. مجازات سنان‌بن انس؛ ۷-۴. مجازات حرمله‌بن کاهل اسدی؛ ۴-۸. فرجام حکیم‌بن طفیل؛ ۴-۹. اجابت نفرین حضرت زینب(س) در حق خولی؛ ۴-۱۹. مجازات تازندگان اسب بر بدن امام؛ ۴-۱۱. سرانجام حصین‌بن نمیر سکونی؛ ۴-۱۲. تسلط غلام ثقیف (حجاج‌بن یوسف)؛ ۴-۱۳. اجابت دعای امام در حق شامیان ستم‌گر. ۵. تحلیلی بر نفرین‌های عاشورایی؛ نگارنده در این قسمت نکاتی را در جمع‌بندی این مطالب می‌آورد:

۱. اصل اولیه در برخورد امام(ع) و اهل بیت و یارانش، تأکید بر روشن‌گری، آگاهی بخشی، هدایت‌گری و بیدارساختن وجدان‌های خفته فریب‌خوردگان و نجات آن‌ها است، نه کشتن و نابود کردن آنان با ابزار دعا و نفرین، یا قدرت نظامی؛
  ۲. در مواردی که نیروهای مقابل به‌رغم روشن‌گری‌های امام(ع) و یارانش به دشمنی اصرار می‌ورزیدند، مهم‌ترین عنصر تعیین‌کننده سرنوشت نبرد، قدرت رزمی و توان جنگاوری بود.
  ۳. اصل تولی و تبری به معنای ایجاد رابطه ولایی و دوستی و همدلی با پیروان حق و عدالت و نفی رابطه ولایی و انزجار قلبی از دشمنان آیین و انسانیت، یک اصل عقلی، منطقی و انسانی و دینی است که ریشه در نگاه توحیدی دارد.
  ۴. بهره‌گیری از حربه لعن و نفرین در صحنه کارزار عاشورائیان، نه یک قاعده که یک استثناء است. و از نظر کارکردی، بیشتر از آن که ابزاری برای حذف و هلاکت رقیب باشد، به‌مثابه وسیله‌ای برای هدایت و زدودن زنگارهای غفلت و جهالت از اندیشه و قلب طرف مقابل است؛
  ۵. بدون تردید نمی‌توان بر درستی و صحت یکایک داستان‌ها و نقل قول‌هایی که در فصل گزارش شده تأکید کرد؛ هم‌چنان که نمی‌توان اصالت همه آن‌ها را به‌طور کامل زیر سؤال برد.
۶. آن‌چه به عنوان قیام مختار یا انتقام غلام ثقفی از قاتلان امام حسین(ع) و اهل بیت و یاران آن حضرت در منابع تاریخی گزارش شده است، گرچه بخشی از آن، یک واکنش انتقام‌جویانه در برابر جنایات غیر انسانی ارزیابی می‌شود، ولی نمی‌توان پیوندی بین آن و امامان شیعه برقرار کرد و اساساً باید مستقل از حادثه کربلا تحلیل شود.^{۳۳}

پی‌نوشت‌ها:

۱. علامه اقبال لاهوری